

**УКРАЇНА СТАЛА НА ЗАХИСТ
КРИМСЬКОТАТАРСЬКОЇ ТА ІНШИХ МОВ,
ЯКИМ ЗАГРОЖУЄ ЗНИКНЕННЯ**

**Перша міжнародна конференція “Мови під загрозою:
кримськотатарська та інші тюркські мови України”
(Київ, 26–27 вересня 2014 р.)**

Як можна запобігти загрози мовної асиміляції кримських татар та носіїв інших тюркських мов, представлених в Україні? Які стратегії захисту та підтримки обрати нашої державі? Вчені Інституту сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України разом із провідними європейськими лінгвістами шукали відповіді на ці питання в рамках Першої міжнародної конференції “Мови під загрозою: кримськотатарська та інші тюркські мови України”, яка пройшла в Києві 26–27 вересня 2014 р. у приміщенні Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса.

На теренах України проживають 5 тюркомовних народів – кримські татари, гагаузи, караїми, кримчаки та уруми. Усі ці п’ять тюркських мов перебувають під загрозою зникнення у короткій чи віддаленішій перспективі та згідно з Європейською хартією регіональних мов або мов меншин підлягають захисту та відродженню. За визначенням Атласу загрожуваних мов ЮНЕСКО, ступінь витривалості цих мов варіюється від “насправді загрожуваних” (гагаузька) до “зниклих” (караїмська). Мова найповніше представлених на демографічній мапі України кримських татар визначається як “надзвичайно загрожувана”, оскільки є мовою спілкування здебільшого старших поколінь. Оцінки стану цієї мови, позначені в Атласі загрожуваних мов ЮНЕСКО, видаються надто оптимістичними і потребують глибшого аналізу.

Організатори конференції розпочали дискусію щодо розробки ефективніших та виваженіших підходів до мовної політики та мовного будівництва в Україні з урахуванням мовних інтересів кримських татар та інших міноритарних груп, мови яких перебувають під загрозою зникнення. З вітальною промовою до учасників та гостей конференції звернувся в. о. директора Інституту сходознавства ім. А. Ю. Кримського Олександр Богомолів. Подякувавши спонсорам заходу та поважним гостям – представникам дипломатичного корпусу та ЗМІ, він наголосив на неабиякій значущості появи в суспільному дискурсі України теми дотримання прав тюркських мовних меншин, відзначивши стабільне погіршення ситуації з кримськотатарською мовою. Привітальне слово також виголосив Надзвичайний та Повноважний Посол Республіки Туреччина в Україні Йонет Джан Тезель, котрий привітав усіх небайдужих учасників обговорення проблематики загрожуваних тюркських мов в Україні, подякував учасникам, відзначив важливість проведення такого заходу в Києві саме у 2014 році та висловив надію на те, що ця подія дістане належне висвітлення й стане мейнстрімом українських та зарубіжних ЗМІ. Були виголошені вітальні листи, що надійшли на адресу організаторів конференції від Надзвичайного та Повноважного Посла України в Туреччині С. Корсунського, уповноваженого Президента України у справах кримськотатарського народу Мустафи Джемілева, а також голови Земляцтва кримських татар у м. Києві Аслана Омєра Кирилми. У них йшлося про те, що загроза втрати рідної мови є безпосередньою загрозою існуванню кримських татар та решти тюркомовних народів України як етнічної спільноти, як носіїв унікальної самобутньої культури. “Цього року перед

кримськими татарами постав ще один виклик. Крим підступно окупувала неоімперіалістична Росія, що вкотре у своїй історії стала заручником авторитарного антигуманного правління. Прикро, але очікувано кримськотатарська мова опинилась у ще більш скрутному становищі: закриваються кафедри кримськотатарської літератури, скорочуються та скасовуються програми навчання кримськотатарської мови у школах, а на побутовому рівні частішають прояви ксенофобії стосовно кримськотатарськомовних громадян. Саме в цей час, як ніколи до цього, важливо підняти обговорення проблем кримськотатарської мови на якісно новий рівень... і абсолютно справедливо, що саме українська наукова, громадська еліта дедалі більше бере на себе відповідальність за долю кримськотатарської культури”, – зазначив у своєму письмовому зверненні Мустафа Джемільєв.

Запрошені спікери з ЄС доповіли про європейський досвід захисту загрожуваних мов. Так, Каміл Хаманс розповів про мовну ситуацію у країнах Західної Європи, зазначаючи, що ЄС, власне, починався лише з трьох мов, проте з часом кількість офіційних мов ЄС значно зросла, а втім значна кількість мов залишається непередставленою (мальтійська мова тощо), низку дискусій викликають мовна політика та ситуація з мовами національних меншин Франції, Німеччини, Греції тощо. На остаточну дефініцію очікують і міноритарні та регіональні мови Європи.

У наступному виступі експерт із баскської мови Пауль Білбао-Сарріа поділився досвідом відродження рідної йому мови. На його думку, неможливо ревіталізувати мову, якщо немає бажаючих нею розмовляти, отож в основі ревіталізації повинна лежати політика заохочення спілкуватися рідною мовою на усіх рівнях (просування гасла “нумо жити баскською!” на всіх щаблях суспільства). Він також розповів про лобійовані його організацією конкретні методи мовного планування та розвитку освіти рідною мовою, ознайомив учасників конференції з інформацією про деякі європейські фонди та ініціативи, що надають підтримку розвитку міноритарних мов.

Проф. Галина Яворська присвятила свою доповідь загрозуваним мовам у контексті мовних ідеологій, зокрема звернула увагу на метафоричний характер поняття загрозваності, де одним із чільних концептів є безпека. В Україні довгі роки складалася ситуація, в якій не лише тюркські мови, а й українська та російська сприймалися як мови, що перебувають під загрозою. Внаслідок конфлікту 2014 року відбулося переосмислення української мови, котру почали сприймати не як загрожувану, а мову захисту. Відбулося жваве обговорення заявлених тез, у процесі котрого кримськотатарські експерти відзначили подібне явище і в кримськотатарському мовному середовищі, що стало елементом прихистку для молоді після подій весни 2014.

Доповідь польського лінгвіста Томаша Віхеркевича була присвячена документуванню лінгвістичного спадку загрозуваних мов Польщі. Зокрема, польськими лінгвістами розроблено програмне забезпечення для цифрової обробки польових матеріалів загрозуваних та сплячих мов регіону, насамперед кашубської, вірменокіпчаської, татарської, караїмської мов тощо. Корисною стала також інформація про ініціативи татарських громад Польщі щодо ревіталізації їхньої рідної мови.

Проф. Богдан Ажнюк у доповіді на тему діяхронічного виміру мовних прав привернув увагу до того, що внаслідок нечіткої дефініції цілком захищені мови, наприклад німецька чи російська, отримують такий же рівень захисту, як і мови, що перебувають на межі повного зникнення.

Турецький фахівець з міноритарних мов та діалектів Ірану Сонель Боснали торкнувся підтримки регіональних мов в умовах мовного контакту, причому, як засвідчив досвід дослідника, наявність такого мовного контакту не обов’язково спричиняє вмирання однієї з мов або ж повну асиміляцію, він розглянув випадки конструктивних наслідків співіснування мов та мовних контактів. Молодий віденський соціолог

Явуз Селім Йилдиз висвітлив коло соціолінгвістичних питань розвитку кримськотатарської мови, виклики, на які вона наражається в сучасному світі, а Мегмед Тюнтюнджю доповів про результати проведеного серед кримських татар опитування “наскільки загрожуваною є моя мова?”.

Виступи кримськотатарських вчених стосувалися актуальних проблем кримськотатарської та, ширше, загальнотюркської соціолінгвістики. Олег Рустемов доповів про значення бахчисарайських сіджилів XVII–XVIII ст. для розвитку структурно-жанрових особливостей кримськотатарської мови, а також колізії навколо процесу модернізації кримськотатарського алфавіту, Наріман Сеїтяг'яєв – про історію та концепцію латинізації кримськотатарської абетки за останні 25 років, Еміне Ганієва – про проблеми кримськотатарської лексикографії та нагальну потребу створення тлумачного словника кримськотатарської мови, Енісе Абібуллаєва – про стан освіти рідною мовою в умовах, що склалися, та забезпечення підручниками навчального процесу, Ахтем Мазінов – про структурні особливості та класифікацію кримськотатарських діалектів, Міляра Саттарова – про проблеми початкової освіти кримськотатарською мовою, Наріє Сейдаметова – про процеси розвитку та сучасний стан кримськотатарської лексики, Людмила Рустемова – про метафоричну образність поетичного світу Бекіра Чобанзаде. Ленара Кубедінова та Радован Гарабік представили волонтерський проект корпусу Вікіпедії кримськотатарською мовою. Нарешті, Лейля Сеїтхалілова охарактеризувала проблеми перекладу художньої літератури з англійської на кримськотатарську мову, а американська письменниця Лілі Хайд описала способи вивчення наративного дискурсу кримськотатарської ідентичності – усної історії кримськотатарського народу, опису та популяризації в суспільстві кримськотатарської проблематики. Доповідь турецького лінгвіста проф. Мегмеда Ольмеца порушила загальну проблему загрожуваності в тюркській мовній сім'ї, предметніше зупиняючись на прикладі мов жовтих уйгурів, салирів та киргизів Фую з Маньчжурії на базі результатів польових досліджень, тоді як Мурад Орхун вивчав теперішній стан уйгурської мови у Східному Туркестані.

Другий день конференції був присвячений соціолінгвістичним проблемам інших тюркських мов, і зокрема тюркських мов в Україні. Так, проблеми сучасного розвитку урумської мови та культури стали темою виступів Олександра Рибалка та Валерія Кіора. Використання цієї тюркської мови обмежено винятково побутовою сферою, проте залучення додаткових інструментів протекції, якими є культурно-мистецькі заходи, сприяє приверненню уваги до проблеми загрожуванних міноритарних мов. Голова Союзу гагаузів України Федора Арнаут поділилася досвідом проведення конгресів із проблем тюркомовних народів України, повідомила про стан державної підтримки гагаузьких ініціатив стосовно розвитку освіти гагаузькою мовою, проаналізувала причини, з яких фахові рекомендації тюркологів щодо відповідності мовного законодавства європейським стандартам не мали належного ефекту в урядових установах. У відповідь на це Дмитро Кондратенко зупинився на можливих стратегіях розширення освіти гагаузькою мовою в Україні.

Сучасний стан забезпечення підручниками кримського діалекту караїмської мови став предметом обговорення Наталі Кропотової, а текстологічний аналіз раритетного караїмського збірника бахчисарайського походження – Оксани Тищенко-Монастирської. З результатами польових лінгвістичних записів останнього носія кримчацької мови, виконаних у межах спільного південнокорейсько-українського дослідницького проекту з документування та ревіталізації загрожуванних мов, познайомила учасників конференції Ірина Дрига. Окремі учасники (Мінара Алієва, Ірина Покровська) торкалися також трагічної долі та мовної ситуації серед турків-месхетинців в Україні, більшість локальних поселень яких опинилися в зоні збройного конфлікту.

У ході заключної дискусії учасники проаналізували державну освітню практику щодо загрозованих тюркських мов в Україні, виробили ряд практичних ініціатив, спрямованих на пошук нових сфер мовного вжитку і створення місцевого, регіонального, загальнонаціонального та міжнародного лобіювання інтересів тюркомовних спільнот в Україні в контексті підтримки мовно-культурної різноманітності в Європі. Інституційно Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України позитивно зустрів пропозицію долучитися до проєктів ELEN (the European Language Equality Network) щодо підтримки загрозованих тюркських мов в Україні, допомоги моніторингу мовних прав на Кримському півострові, доступ до якого є нині неможливим.

Сподіваємося, що подальше фахове обговорення проблем збереження загрозованих мов сприятиме просуванню культурного розмаїття як цінності, толерантного ставлення до представників різних етносів та народів, що проживають в Україні, діалогу та порозумінню між кримськими татарами, українським та російськомовним населенням Криму.

І. М. Дрига, О. А. Сирінська